

KVANTITATÍVNO-KVALITATÍVNE ZMENY VO VZDELANOSTNEJ ŠTRUKTÚRE SLOVENSKA A JEJ OČAKÁVANÝ VÝVOJ V NAJBĽIŽŠÍCH DVOCH DESAŤROČIACH¹

Branislav Šprocha

Abstrakt

Celospoločenská transformácia prebiehajúca na Slovensku v poslednom štvrtstoročí sa významnou mierou dotkla aj charakteru vzdelanostnej štruktúry. Dynamický nárast dopytu po vyšších stupňoch vzdelávania nemá na Slovensku v histórii obdobu a zloženie obyvateľstva podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania tak patrí medzi najrýchlejšie sa meniace štrukturálne znaky. Cieľom príspevku je prostredníctvom údajov z posledných troch sčítaní obyvateľov (1991, 2001 a 2011) identifikovať hlavné kvalitatívno-quantitatívne posuny vo vzdelanostnej štruktúre a prostredníctvom informácií o mierach ukončovania jednotlivých stupňov vzdelávania modelovať jej možný vývoj v najbližších dvoch desaťročiach

Kľúčové slová: vzdelanostná štruktúra, prognóza, Slovensko

JEL Code:J11, J24, I21,I23

Úvod

Vzdelanostná štruktúra populácie Slovenska prebieha, podobne ako v ďalších postkomunistických krajinách, historicky nebývalou expanziou vyšších foriem vzdelania. Práve zloženie obyvateľstva podľa najvyššieho ukončeného vzdelania patrí v posledných dvoch intercenálnych obdobiach (a najmä medzi rokmi 2001 a 2011) k najdynamickejšie sa transformujúcim štrukturálnym znakom. Dynamika, rozsah a samotná kvantitatívno-kvalitatívna úroveň týchto zmien je podmienená nielen celkovou spoločenskou transformáciou, ale je do značnej miery aj produktom predchádzajúceho vývoja. Aj napriek rozmachu celoživotného vzdelávania a tiež posunu dosahovania vyšších foriem vzdelania do vyššieho veku, sa prevažná časť vzdelanostných dráh ukončuje v mladom veku (do 30 rokov).

¹Príspevok je čiastkovým výstupom z projektu VEGA č.2/0160/13 „Finančná stabilita a udržateľnosť hospodárskeho rastu Slovenska v podmienkach globálnej ekonomiky“ a APVV-0018-12 „Humánno geografické a demografické interakcie, uzly a kontradikcie v časopriestorovej sieti“.

Vzdelanostná štruktúra osôb v strednom a vyššom produktívnom veku (nehovoriac o senioroch) je výsledkom predchádzajúceho modelu vzdelávania a špecifických podmienok, ktoré ho formovali. Tie výrazne ovplyvnili nielen súčasný stav ale rozhodujúcou mierou sa podpíšu aj pod budúci vývoj zloženia predmetných kohort mužov i žien podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania.

Cieľom príspevku je predovšetkým identifikovať hlavné kvantitatívno-kvalitatívne znaky transformácie vzdelanostnej štruktúry populácie Slovenska medzi sčítaniami 1991, 2001 a 2011, poukázať na zmeny v participácii a ukončovaní najmä vyšších foriem vzdelávania a na základe takto získaných informácií vytvoriť model možného budúceho vývoja vzdelanostnej štruktúry Slovenska do roku 2035.

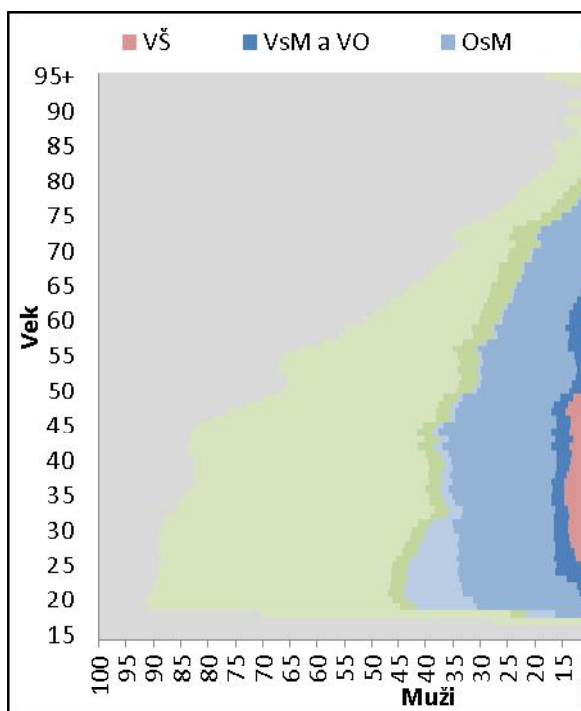
1. Transformácia vzdelanostnej štruktúry po roku 1989

Na to, aby sme dokázali plne uchopiť rozsah zmien, ktorými prechádzajú mladé generácie mužov i žien z pohľadu najvyššieho dosiahnutého vzdelania na Slovensku v poslednom štvrtstoročí sa musíme aspoň v základných rysoch najprv pozrieť aj na počiatkový stav a identifikovať niektoré faktory, ktoré ho mohli podmieniť.

Rozhodujúcim je pre nás obdobie po druhej svetovej vojne. Po jej skončení viac ako 90 % všetkých osôb vo veku 15 a viac rokov malo len základné vzdelanie, pričom len 2 % tvorili muži a ženy bez vzdelania. Snaha nového politického režimu po roku 1948 viedla práve k zvyšovaniu vzdelanostnej úrovne, pričom do popredia sa dostávali najmä učňovské odbory (predovšetkým v 60. a 70. rokoch). Okrem toho vznikali rôzne formy dodatočného zvyšovania vzdelania popri zamestnaní (Šprocha 2010a). Na druhej strane existovali pomerne značné obavy z „nadprodukcie“ absolventov vysokých škôl. Výraznou mierou sa na modifikácii a formovaní vzdelanostného systému podieľalo nastavenie hospodárstva. Pri zaradovaní uchádzačov o stredoškolské vzdelanie sa pritom prihliadalo na smerné čísla a kvóty, ktoré určovali počty študentov pre jednotlivé typy stredných škôl (Kučera, Ullmann 1982). Industrializácia a príklon k určitým odvetviam (čo sa odzrkadlilo aj na platovom ohodnotení) spôsobili okrem iného značný presun mužskej pracovnej sily a uvoľnené pracovné miesta (napr. v službách, učiteľstve, ošetrovatelstve apod.) boli postupne nahrádzané ženami. Sme svedkami určitej feminizácie niektorých odvetví s čím úzko súviselo aj nadobúdanie príslušného stupňa vzdelania (Kučera 1991). Postupne sa tak vznikli dva väčšinové modely vzdelanostných dráh. U mužov bol najväčší dopyt po stredoškolskom a predovšetkým učňovskom vzdelaní bez maturity pripravujúcim priamo na výkon

robotníckych profesií, u žien sa častejšie stretávame s preferenciou úplného stredoškolského vzdelania, no aj tu postupne sa zvyšovala ku koncu obdobia preferencia učňovského vzdelávania (Šprocha 2010b). U oboch pohlaví však súčasne nastavenie kvótnych čísel znamenalo nízky podiel osôb s vysokoškolským vzdelaním. Zreteľne môžeme vidieť dopady pôsobenia špecifických podmienok minulého režimu na charakter štruktúry obyvateľstva podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania na výsledkoch sčítania ľudu 1991. Ide o posledný cenzus, v ktorom sa ešte novonastolené celospoločenské trendy nemohli hlbšie prejaviť, čo znamená, že predstavuje jedinečnú sondu, obraz spoločnosti na konci minulého režimu. Ako je zrejmé z obr. 1, v staršej populácii naďalej prevládali osoby (muži i ženy) s nanajvyš základným vzdelaním. Nadpolovičné zastúpenie dosahovali u mužov približne od 60. a u žien od 50. roku života. Smerom k mladším osobám môžeme zreteľne identifikovať príklon k vyššie spomínaným dvom vzdelanostným modelom. Napríklad muži vo veku 28 – 35 rokov s učňovským vzdelaním bez maturity podľa výsledkov sčítania ľudu 1991 tvorili viac ako 45 % z príslušnej vekovej skupiny. Ďalšie približne 2 – 3 % pripadali na mužov s odborným vzdelaním bez maturity.

Obr. 1: Štruktúra obyvateľstva Slovenska podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania podľa výsledkov SLDB 1991

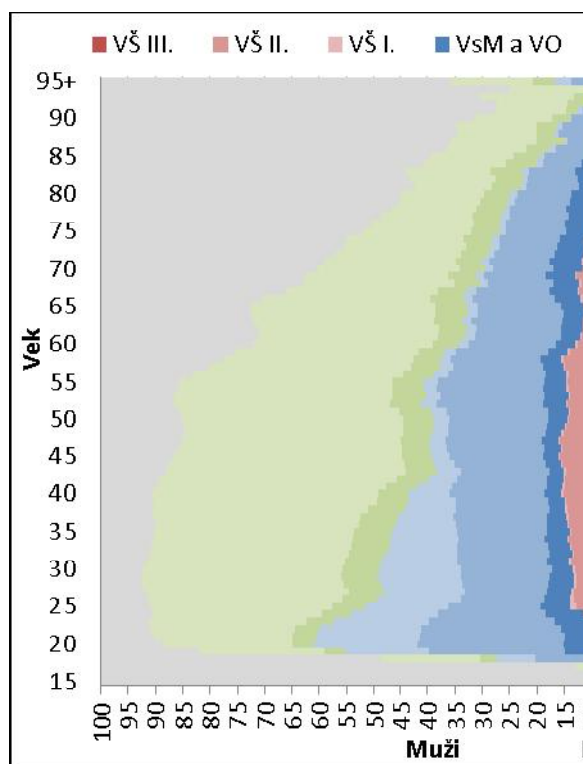

VŠ – vysokoškolské, VsM a VO – všeobecné s maturitou a vyššie odborné, UsM – učňovské s maturitou, ObM – odborné s maturitou, UbM – učňovské bez maturity, ZŠ a bez – základné a bez vzdelania

Celkovo tak stredoškolské vzdelanie bez maturity v tomto veku dosiahla takmer polovica z mužskej populácie. U žien v danom veku mierne dominovalo odborné stredoškolské vzdelanie s maturitou (viac ako tretina), no postupne sa zvyšovala aj váha žien s učňovským vzdelaním bez maturity (28 – 30 %). Podiel žien s úplným stredoškolským vzdelaním sa pohyboval na úrovni niečo viac ako 38 %. Absolventi vysokých škôl dosahovali najvyššie zastúpenie vo veku približne 30 – 38 rokov (u oboch pohlaví), keď na strane mužov tvorili 14 – 15 % a u žien 12 – 14 % z danej vekovej skupiny.

Nástup prevratných a historicky jedinečných zmien v štruktúre obyvateľstva Slovenska podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania už môžeme vidieť vo výsledkoch sčítania obyvateľov z roku 2001. Z kvalitatívneho hľadiska ide však len o jej prvotnú fázu. Jej hlavným znakom bol predovšetkým výrazný príklon k úplnému stredoškolskému vzdelaniu na úkor stredoškolského vzdelania bez maturity. Vzhľadom na dynamiku s akou k tomuto javu dochádzalo nás neprekvapí, že rozdiely medzi mužmi a ženami v prospech ženskej zložky sa postupne v mladších generáciách ešte viac prehĺbili.

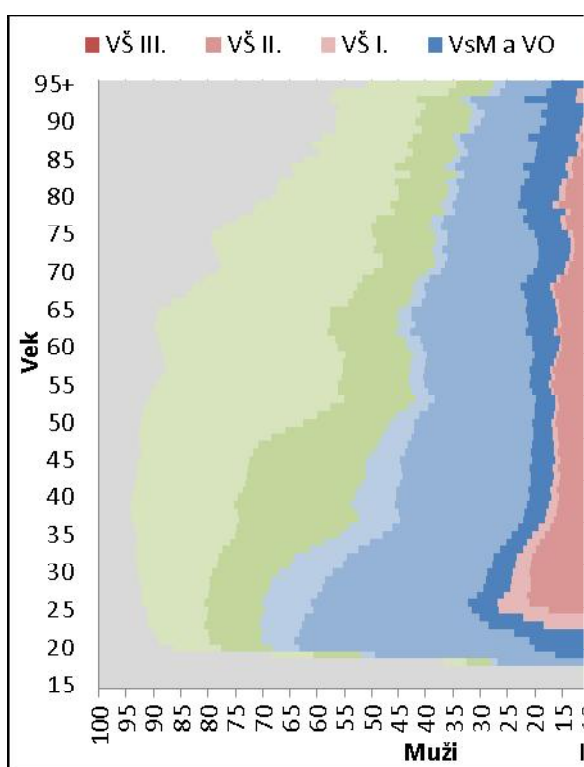
Obr. 2: Štruktúra obyvateľstva Slovenska podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania podľa výsledkov SODB 2001

VŠ I. – vysokoškolské I. stupeň, VŠ II. – vysokoškolské II. stupeň, VŠ III. – vysokoškolské tretí stupeň, VsM a VO – všeobecné s maturitou a vyššie odborné, UsM – učňovské s maturitou, ObM – odborné s maturitou, UbM – učňovské bez maturity, ZŠ a bez – základné a bez vzdelania

Nástup druhej kvalitatívnej fázy transformácie vzdelanostnej štruktúry na Slovensku zreteľne dokumentujú výsledky posledného sčítania obyvateľov z roku 2011. Okrem pokračujúceho nárastu podielu osôb s úplným stredoškolským vzdelaním (najmä u mužov) dochádza predovšetkým k dynamickému nárastu váhy absolventov vysokých škôl. Podrobnejšia analýza pritom potvrdila prehlbujúce sa kvalitatívne rozdiely v dosiahnutom vzdelaní medzi pohlaviami. Zreteľne pritom môžeme identifikovať častejší príklon k vysokoškolskému vzdelaniu na strane žien.

Obr. 3: Štruktúra obyvateľstva Slovenska podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania podľa výsledkov SODB 2011

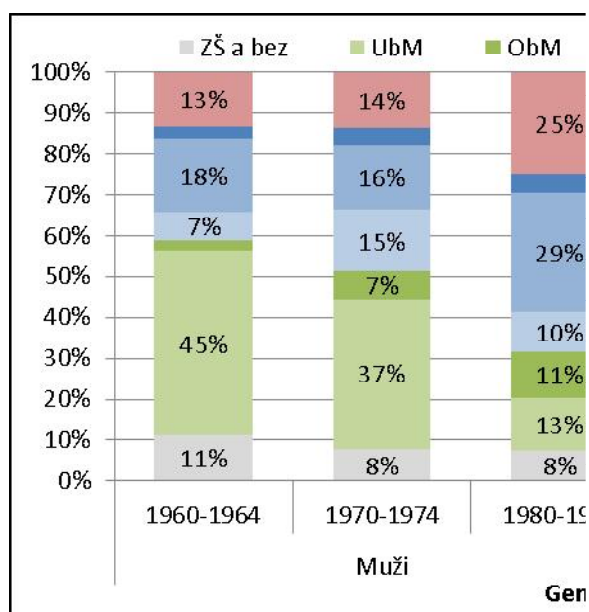
VŠ I. – vysokoškolské I. stupeň, VŠ II. – vysokoškolské II. stupeň, VŠ III. – vysokoškolské tretí stupeň, VsM a VO – všeobecné s maturitou a vyššie odborné, UsM – učňovské s maturitou, ObM – odborné s maturitou, UbM – učňovské bez maturity, ZŠ a bez – základné a bez vzdelania

Detailne môžeme vidieť medzigeneračné zmeny vo vzdelanostných dráhach najmladších kohort pri podrobnejšej analýze vzdelanostnej štruktúry mužov a žien, ktoré v jednotlivých cenzoch (1991, 2001, 2011) boli vo veku typickom práve pre ich definitívne ukončovanie. Na obr. 4 je zrejmé, že kým muži narodení v prvej polovici 60. rokov najčastejšie dosahovali stredoškolské vzdelanie bez maturity (predovšetkým učňovské 45 %), muži z generácií 1980 – 1984 už preferovali úplné stredoškolské vzdelanie (takmer

tretina z predmetných kohort). Okrem toho sa zvýšil aj podiel absolventov vysokých škôl z 13 % na 25 %.

Ako sme už naznačili vyššie, ešte dynamickejšie prebiehala kvalitatívna transformácia vzdelanostnej štruktúry v ženskej populácii. Išlo pritom nielen o redukciu podielu žien s neúplným stredoškolským vzdelaním na úkor osôb s maturitou, ale predovšetkým o nárast váhy absolventov terciárneho stupňa vzdelávania. Kým v generáciách 1960 – 1964 tvorili absolventky vysokých škôl približne 13 % z príslušných populačných ročníkov, ženy z prvej polovice 80. rokov s vysokoškolským vzdelaním tvorili už približne 36 %.

Obr. 4: Medzigeneračný vývoj vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva Slovenska, SĽDB 1991, SODB 2001 a 2011

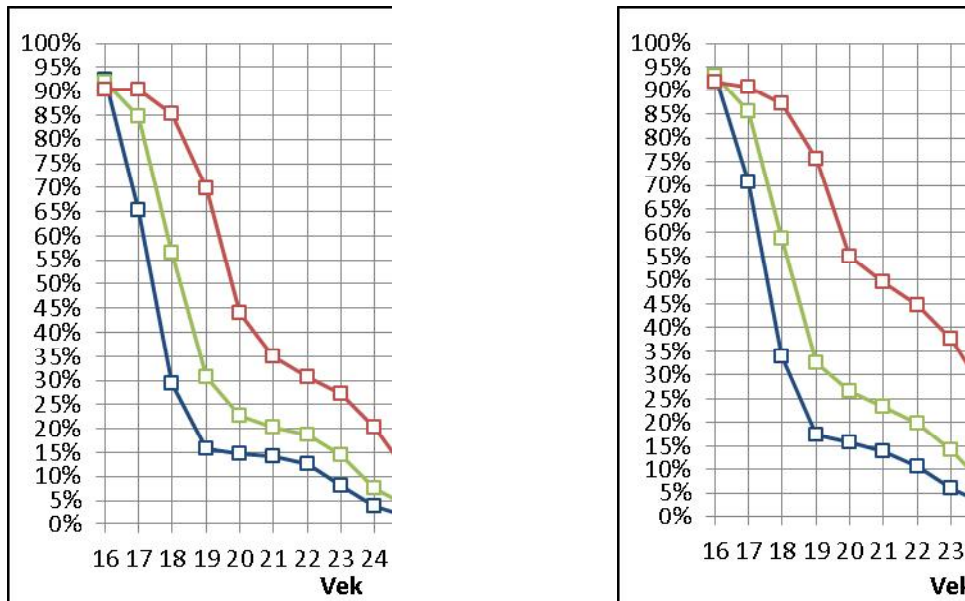

VŠ I. – vysokoškolské I. stupeň, VŠ II. – vysokoškolské II. stupeň, VŠ III. – vysokoškolské tretí stupeň, VsM a VO – všeobecné s maturitou a vyššie odborné, UsM – učňovské s maturitou, ObM – odborné s maturitou, UbM – učňovské bez maturity, ZŠ a bez – základné a bez vzdelania

Jedným z hlavných faktorov kvalitatívnej transformácie vzdelanostnej štruktúry populácie Slovenska je výrazný nárast participácie mužov i žien na formálnom vzdelávaní vo veku nad 20 rokov. Napríklad kým na začiatku 90. rokov podľa údajov zo sčítania (1991) podiel mužov, ktorí vo veku 20 rokov študovali predstavoval len približne 15 %, v roku 2001 to už bola takmer štvrtina a podľa posledného sčítania z roku 2011 dokonca takmer 45 %. U žien najmä v poslednom intercenzálnom období identifikujeme ešte dynamickejšiu rast mier participácie na vzdelávaní. V roku 1991 tvorili študentky len niečo viac ako 15 %, na začiatku nového milénia to bolo necelých 27 %, no v roku 2011 to už bolo približne 55 % z celého

populačného ročníka. Ako je zrejme z nasledujúcich grafov 5 a 6, rast mier participácie na vzdelávaní sa dotýkal aj starších vekových skupín (a tiež veku 18 a 19 rokov), čo vytvára veľmi dôležitý predpoklad k ďalšiemu rastu vzdelanostnej štruktúry smerom k najvyšším stupňom vzdelanostného systému.

Obr. 5 a 6: Miera participácie na vzdelávaní podľa veku a pohlavia, SLDB 1991, SODB 2001 a 2011

2. Projekcia vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva Slovenska

Dynamika a rozsah zmien vo vzdelanostnej štruktúre Slovenska v kombinácii s vývojom mier participácie na vzdelávaní a pravdepodobností ukončovania vzdelávania signalizujú, že proces transformácie ešte nie je ukončený a v budúcom vývoji budeme svedkami ďalšieho nárastu podielu osôb s najvyššími stupňami vzdelania. Okrem zvyšovania váhy najmä terciárneho stupňa vzdelania v mladšom veku, bude na vzdelanostnú štruktúru populácie Slovenska pôsobiť aj postupné vymieranie starších menej vzdelaných generácií. Predpokladáme, že postupne môže dôjsť k určitému vyrovnávaniu vzdelanostných rozdielov medzi mužskou a ženskou populáciou v mladšom veku, keďže práve u mužov registrujeme ešte pomerne značný priestor na ďalší kvalitatívny posun. Nasvedčuje tomu aj dynamickejšie zvyšovanie podielu osôb s úplným stredoškolským vzdelaním ako jedna z nutných podmienok pre ďalšie zvyšovanie vzdelanostnej úrovne. Nadobúdanie vysokoškolského vzdelania u čoraz väčšieho kontingentu osôb postupne vytvára a vytvorí špecifickú vzdelanostnú klímu, ktorej

hlavným znakom je nadobúdanie predovšetkým vysokoškolského vzdelania (najmä II. stupňa).

Okrem predpokladaného a v mnohých ohľadoch aj skutočne lepšieho postavenia osôb s vysokoškolským vzdelaním na trhu práce (napr. z pohľadu miery zamestnanosti, platových podmienok a pod.) sa ukazuje pri rozhodovaní o ďalšom štúdiu po strednej škole byť dôležitou aj veľmi problematická otázka postavenia absolventov stredných škôl na trhu práce. Viacerí stredoškóľáci sú tak ovplyvnení nielen svojou vrstovníckou skupinou, ale aj konfrontáciou s realitou, keď štúdium na vysokej škole v podstate odkladá nástup problematického prechodu zo školy do pracovného procesu resp. na trh práce. Nepredpokladáme, že by došlo v najbližších rokoch k zmene tohto stavu a tiež si myslíme, že efekt vrstovníckych skupín, vzdelanostnej klímy v kombinácii s ďaleko väčšími možnosťami štúdia na vysokej škole budú naďalej priaznivo pôsobiť v smere zvyšovania podielu osôb s terciárnym stupňom vzdelávania. Otázkou zostáva, či nebude takto dynamický rast do budúcnosti kontraproduktívny a ešte vo väčšej miere spôsobí „infláciu“ získaného vzdelania (a titulu) ako je tomu v súčasnosti. Predpokladáme však, že postupne budeme svedkami čoraz užšieho prepojenia praxe a vzdelanostného systému, a teda dôjde skôr k zmene štruktúry absolventov vysokých škôl ako k poklesu záujmu o terciárne vzdelanie. Súčasne je tiež potrebné podotknúť, že postupne môže svoju úlohu zohrať aj klesajúca početnosť mladších kohort, ktoré budú prichádzať do veku typického vstupu na vysokú školu. Vznikne tak a bude sa čoraz viac prehlbovať značná disproporcia medzi ponukou a dopytom, ktorá v mnohých smeroch môže prispieť k ďalšiemu zvyšovaniu podielu absolventov vysokých škôl. Okrem toho je potrebné pripomenúť, že významný kontingent osôb zo Slovenska každoročne odchádza študovať na vysoké školy do zahraničia (najmä Českej republiky).

Na druhej strane pozorované pomerne výrazné dodatočné zvyšovanie vzdelanostnej úrovne vo veku 30 – 50 rokov (bližšie k tejto problematike pozri Šprocha 2013) v poslednom intercenzálnom období už pravdepodobne nemôžeme na Slovensku očakávať. Išlo o špecifické prípady, keď sa najmä ženy v špecifických spoločenských, hospodárskych (a legislatívnych) podmienkach snažili zvýšiť svoje vzdelania na vysokých školách najmä prostredníctvom externých foriem vzdelávania. Na jednej strane ich k tomu nepriamo prinútila zmenená situácia, na druhej strane k tomu prispel aj pomerne dramatický nárast možností dištančného vzdelávania. V mladších generáciách nepredpokladáme, že by k takémuto javu došlo, keďže terciárne vzdelanie budú dosahovať čoraz častejšie vo veku typickom pre ukončovanie tohto stupňa vzdelávania. Súčasne je potrebné tiež upozorniť na niektoré obmedzenia externého vzdelávania a najmä spoplatnenie tejto formy štúdia.

Samotný výpočet odvodenej prognózy obyvateľstva Slovenska podľa pohlavia, veku a najvyššieho dosiahnutého vzdelania bol založený viacstavovej metóde prechodu medzi jednotlivými stavmi – vzdelanostnými stupňami (pozri napr. Fiala, Langhamrová, Miskolczi 2011). Základom bolo rozdelenie populácie na dve základné subpopulácie podľa pohlavia, v rámci nich boli v každej uvažovaní ďalšie štyri z pohľadu najvyššieho vzdelania² a vo vnútri takto vyčlenených súborov sa pracovalo s celkovo 75 kohortami³. Jednotlivé subpopulácie boli navzájom prepojené logickými tokmi v každom projekčnom kroku, pričom do úvahy pripadali nielen hlavné atribúty populačných prognóz (plodnosť, úmrtnosť, migrácia), ale aj nadobúdanie vyššieho stupňa vzdelania. V prípade vzdelanostného modulu sme uvažovali len o situáciách, keď dochádzalo k progresívnemu trendu⁴, pričom bolo možné v rámci jedného projekčného kroku uskutočniť len transformáciu o jeden vzdelanostný stupeň vyššie.

Keďže prognóza je zameraná z pohľadu veku na populáciu vo veku 25 a viac rokov, v prvom štvrtstoročí prognózovaného obdobia pracujeme v podstate s reálnou populáciou – reálnymi kohortami, ktorých veľkosť je ovplyvňovaná len migráciou a úmrtnosťou a nadobúdaním vyššieho vzdelania. Za týmto horizontom už do úvahy prichádzajú aj otázky spojené s prognózovanými kohortami detí. Keďže ide o odvodenú projekciu pracovali sme so stredným variantom populačnej prognózy Bleha, Šprocha, Vaňo (2013), z ktorej sme použili príslušné kontingenty živonarodených detí. Každá takáto nová generácia bola logicky zaradená do skupiny osôb bez vzdelania a až v príslušných vekoch bola transformovaná príslušnými pravdepodobnosťami zvyšovania vzdelania.

Prognózované migračné saldo z vyššie uvedeného stredného variantu prognózy Bleha, Šprocha, Vaňo (2013) sme rozložili na základe reálnych údajov z obdobia rokov 1996-2013 podľa veku, pohlavia a najvyššieho dosiahnutého vzdelania. Súčasne pri konštrukcii projekčného scenára sme tiež uvažovali o miernom zvyšovaní váhy migrantov s vyšším vzdelaním. Viedol nás k tomu predpoklad o zvyšovaní vzdelanostnej úrovne obyvateľstva nielen na Slovensku (emigranti), ale aj v zdrojových krajinách (imigračná zložka).

Prognóza zomretých podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania bola vytvorená prostredníctvom známych pomerov medzi reálnou úmrtnosťou podľa vzdelania a reálnou

² V súlade s charakterom dostupných údajov pracujeme so štyrmi základnými dimenziami. Prvú predstavovali osoby so základným vzdelaním spolu s osobami bez vzdelania. Druhou bolo stredné vzdelanie bez maturity a treťou stredné vzdelanie s maturitou. Poslednú štvrtú kategóriu tvorili osoby s terciárnym stupňom vzdelania (všetky tri stupne vysokoškolského spolu).

³Prognóza bola konštruovaná pre populáciu vo veku 25 – 100+ rokov.

⁴V projekcii sa tak nepracuje s prípadmi, keď dochádza k odobratiu titulu prípadne iného osvedčenia o získanom vzdelaní. Vyplývalo to z absolútneho nedostatku akýchkoľvek informácií takéhoto charakteru. Navyše sa domnievame, že ide len o veľmi zriedkavé prípady, ktoré nijakým spôsobom nemôžu výraznejšie ovplyvniť funkčnosť a výsledky našej projekcie.

pravdepodobnosťou úmrtia celej populácie (bez rozlíšenia vzdelania) premietnutých na očakávaný vývoj pravdepodobností úmrtia celej populácie Slovenska do konca prognózovaného obdobia (stredný variant prognózy Bleha, Šprocha, Vaňo 2013).

Posledným krokom bolo zahrnutie vzdelanostného modulu do projekcie. Ten spočíval v modelovaní každoročných prechodov medzi sledovanými vzdelanostnými skupinami. Pri určitom zjednodušení môžeme zvyšovanie vzdelanostnej úrovne chápať ako jednosmerné toky medzi príslušnými vzdelanostnými skupinami vždy smerom o jednu vzdelanostnú úroveň vyššie. Navyše oproti napríklad migrácii, sú tieto toky odlišné aj v čase kedy k nim dochádza. Kým migrácia prebieha počas celého kalendárneho roka, zvyšovanie vzdelania je viazané k určitým dátumom resp. mesiacom v roku, teda ku dňu úspešného ukončenia určitého stupňa vzdelania. Keďže jednotlivé stupne vzdelávania nie sú ukončované v rovnaký deň, prijali sme určité zjednodušenie modelu prameniace z predpokladu, že uvedeným dňom je pre všetky stupne vzdelania polovica roka. Rovnako sme rozdelili aj absolventov z pohľadu ich dokončeného veku. Predpokladáme, že ich súbor je rovnomerne rozložený, a preto polovica z nich už dovŕšila presný vek v prvej polovici roka a druhá polovica absolventov bude oslavovať svoje narodeniny až v druhej polovici kalendárneho roka.⁵

Prognózované počty absolventov jednotlivých stupňov vzdelania vychádzali z vekovo a pohlavne špecifických pravdepodobností absolvovania príslušného vzdelanostného stupňa⁶, ktoré boli získané z údajov Ústavu informácií a prognóz školstva (ďalej UIPŠ). Tie boli aplikované a modifikované v každom projekčnom kroku na prognózovanú populáciu podľa veku, pohlavia a vzdelania k 1.1. (stredný variant prognózy Bleha, Šprocha, Vaňo 2013). Vstupná populácia podľa veku, pohlavia a najvyššieho dosiahnutého vzdelania bola získaná z výsledkov SODB 2011. Pre roky 2012 a 2013 tak išlo v podstate o prognózu ex-post.

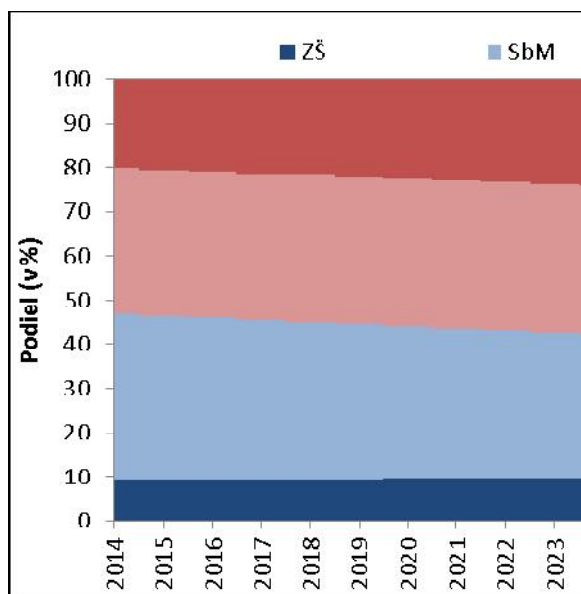
Hlavné výsledky predmetnej prognózy pre obdobie rokov 2014 – 2035 zobrazujú v grafickej podobe obr. 7 – 9. Základným zistením je jednoznačne pokračujúci nárast podielu osôb s vysokoškolským vzdelaním. V mužskej populácii vo veku 25 a viac rokov by v najbližších dvoch desaťročiach ich váha mohla vzrásť zo súčasných 20 % na takmer 30 %. U žien by to dokonca mohlo byť najmä vďaka dynamickejšiemu rastu v mladších generáciách až na 31 %. Súčasne s tým očakávame najmä u mužov aj mierny rast podielu osôb s úplným stredoškolským vzdelaním. Podiel mužov i žien s nanajvýš základným vzdelaním sa pravdepodobne výraznejšie meniť nebude. Aj keď efekt vymierania starších generácií bude

⁵Počty absolventov z databázy Ministerstva školstva SR sú uvádzané v dokončenom veku.

⁶Vyjadrujú akú šancu má osoba (zvlášť pre ženy a mužov) s určitým vzdelaním a v určitom dokončenom veku zvýšiť svoje vzdelanie o jeden stupeň v priebehu kalendárneho roka.

znižovať ich počet v populácii vo veku 25 a viac rokov, do popredia sa čoraz viac bude dostávať efekt zvyšovania váhy osôb so znevýhodneného prostredia (napr. rómskych osád), ktorých vzdelanostné dráhy v prevažnej miere stále končia dosiahnutím práve základného vzdelania (pozri napr. Šprocha 2014).

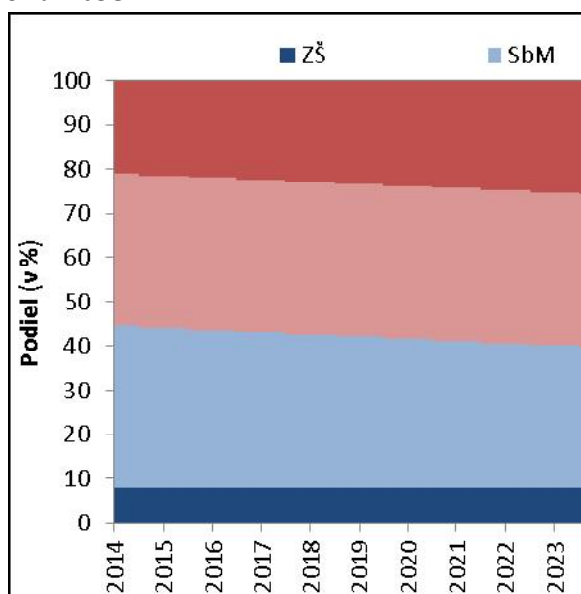
Obr.7: Prognózaný vývoj vzdelanostnej štruktúry mužov vo veku 25 rokov a viac do roku 2035

ZŠ – osoby so základným vzdelaním a bez vzdelania; SbM – osoby so stredoškolským vzdelaním bez maturity; SsM – osoby so stredoškolským vzdelaním s maturitou; VŠ – osoby s vysokoškolským vzdelaním

Zdroj: výpočty autora

Obr.8: Prognózaný vývoj vzdelanostnej štruktúry žien vo veku 25 rokov a viac do roku 2035

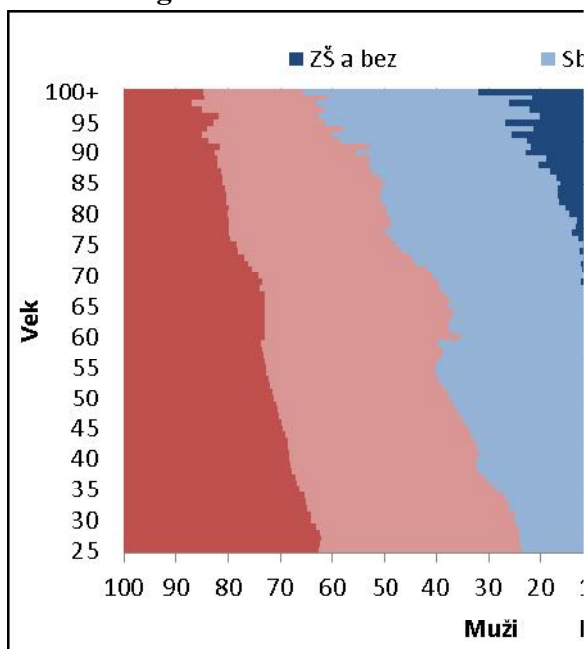

ZŠ – osoby so základným vzdelaním a bez vzdelania; SbM – osoby so stredoškolským vzdelaním bez maturity; SsM – osoby so stredoškolským vzdelaním s maturitou; VŠ – osoby s vysokoškolským vzdelaním

Zdroj: výpočty autora

Pokračujúca transformácia vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva Slovenska sa výraznou mierou postupne prejaví vo všetkých hlavných vekových skupinách. Do budúcnosti je zrejme, že výrazne vzrastie úroveň ľudského kapitálu osôb v produktívnom veku, no vzdelanejší budú aj seniori Slovenska. S tým sa výrazne budú modifikovať všetky oblasti fungovania slovenskej spoločnosti. Navyše je zrejme, že historicky pretrvávajúce vyššie vzdelanie u mužov nenájde s najväčšou pravdepodobnosťou uplatnenie a črtajúca sa prevaha na strane žien sa rozšíri aj do ďalších vekových skupín. Detailne to môžeme vidieť na obr. 9. Podiel žien s vysokoškolským vzdelaním by sa podľa našej prognózy mohol dostať nad hranicu 50 % vo vekových skupinách 25 – 45 rokov. U mužov by sa váha absolventov vysokých škôl mohla v tých istých vekových skupinách medzikohortne zvyšovať z približne 30 % na takmer 38 %. V ženskej časti populácie v predmetných vekových skupinách by tak mohlo dôjsť k určitej stabilizácii vzdelanostných dráh.

Obr.9: Prognózovaná vzdelanostná štruktúra obyvateľstva Slovenska v roku 2035

ZŠ – osoby so základným vzdelaním a bez vzdelania; SbM – osoby so stredoškolským vzdelaním bez maturity; SsM – osoby so stredoškolským vzdelaním s maturitou; VŠ – osoby s vysokoškolským vzdelaním

Zdroj: výpočty autora

Viac ako polovica žien by dosahovala vysokoškolské vzdelanie, necelá tretina úplné stredoškolské, približne každá desiatu žena by mala strednú školu bez maturity a 5 – 8 % žien by dosiahlo nanajvýš základné vzdelanie. V mužskej populácii však výsledky prognózy ukazujú na pokračovanie transformácie vzdelanostnej štruktúry. Do roku 2035 by došlo nielen k vyššie avizovanému nárastu podielu osôb s vysokoškolským vzdelaním, ale mierne by sa zvýšila aj váha mužov s úplným stredoškolským vzdelaním (z 35 na 39 %). Tieto zmeny by

išli predovšetkým na vrub zastúpenia mužov s neúplným stredoškolským vzdelaním (pokles z 25 na 16 %). Podiel mužov s nanajvyš základným by sa významnejšie nemenil a dosahoval by približne 8 %.

Záver

Populácia Slovenska prechádza v poslednom štvrtstoročí dramatickými zmenami, ktorej neoddeliteľnou súčasťou je aj kvalitatívno-quantitatívna transformácia v zložení podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania. Sme svedkami historicky jedinečného zvyšovania vzdelanostnej úrovne. Kým v 90. rokoch išlo predovšetkým o prelomenie vzdelanostného modelu preferujúceho neúplné stredoškolské vzdelanie (a to najmä u mužov) s čím bol spojený nárast podielu osôb so stredoškolským vzdelaním s maturitou, posledné intercenálne obdobie potvrdzuje, že transformácia vzdelanostnej štruktúry sa dostáva do svojej druhej fázy. Jej hlavným znakom je dynamický nárast počtu a najmä podielu absolventov vysokých škôl v mladších generáciách (predovšetkým narodených v 80. rokoch). Vzhľadom na dynamiku, rozsah zmien, existujúci priestor (najmä na strane mužov) v kombinácii so vznikajúcou špecifickou vzdelanostnou klímou uprednostňujúcou (z rôznych dôvodov) predovšetkým terciárny stupeň vzdelávania môžeme predpokladať, že aj v najbližších dvoch desaťročiach budeme svedkami ďalšieho pokračovania zvyšovania vzdelanostnej úrovne populácie Slovenska. Potvrdili to aj výsledky našej prognózy. Podľa nej by podiel žien s vysokoškolským vzdelaním mohol prekračovať hranicu 50 % a u mužov by sa k horizontu prognózy (rok 2035) mohol pohybovať k hranici 40 % v príslušnej vekovej skupine (vek 25 – 45 rokov). Okrem očakávaného zvyšovania vzdelanostnej úrovne mladších generácií sa na celkovom procese kvalitatívnych zmien bude podieľať aj vymieranie starších osôb s nižšou vzdelanostnou štruktúrou. Je zrejmé, že aj napriek predpokladanému poklesu produktívnej zložky v populácii Slovenska a nárastu váhy seniorov, slovenská populácia sa bude v oboch prípadoch vyznačovať vyššou kvalitou ich ľudského kapitálu.

Literatúra

Bleha, B., Šprocha, B., Vaňo, B. 2013. *Prognóza populačného vývoja Slovenskej republiky do roku 2060*. Bratislava: INFOSTAT.

Kučera, M. 1994. *Populace České republiky 1918 – 1991*. Acta demographica XII., Praha: Česká demografická společnost, Sociologický ústav AV ČR.

Kučera, M., Ullmann, O. 1982. Úroveň vzdělání obyvatelstva ČSSR v datech sčítání 1980.

Demografie, 4, s.193 - 208

Šprocha, B. 2010a. Vývoj vzdelanostnej štruktúry a vzdelávania na Slovensku. *Slovenská*

štatistika a demografia, 1, s. 3 – 30

Šprocha, B. 2010b. Generačná analýza vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva Slovenska.

Slovenská štatistika a demografia, 1, s. 31 – 48

Šprocha, B. 2013. *Transformácia ľudských zdrojov na Slovensku a projekcia ich očakávaného vývoja*. Bratislava: EKONÓM.

Šprocha, B. 2014. *Reprodukcia rómskeho obyvateľstva na Slovensku a prognóza jeho populačného vývoja*. Bratislava: OFPRINT.

Kontakt

Branislav Šprocha

Prognostický ústav SAV

INFOSTAT – Výskumné demografické centrum

branislav.sprocha@gmail.com